

OM SVERIGE–NORGE UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET

(recension i Nordisk Tidskrift nr 4/2017)

Omslaget till Mats Wallenius & Anders Johanssons vackra bok Norges tack till Sverige utstrålar nordisk sämja på högsta nivå. Vi ser ett kungligt handslag mellan Norges Olav V och Sveriges Carl XVI Gustaf. Tidpunkten är den 14 juni 1983 och platsen Galärparken bakom Nordiska museet i Stockholm. Handslaget bekräftar överlämnandet av en norsk gåva till Sverige, minnesmärket i natursten på 15 ton, som ett officiellt tack för att Sverige under den tyska ockupationen av Norge 1940-1945 utbildade och utrustade en norsk armé, mer oskyldigt kallade polistrupper.

Vid invigningen var det 40 år sedan det första träningslägret upprättades. Det bör nämnas att kung Olav var kronprins vid Tysklands anfall 1940. Liksom kung Haakon VII och regeringen flydde han till London där en exilregering etablerades. Olav utnämndes till norsk försvarschef 1944 och hade nära kontakter med de allierade länderna. Inledningsvis återges också de kungliga talen vid ceremonin.

Det tycks vara bäddat för en officiös skildring av nordisk gemenskap under svåra tider, med förbigående av de spänningar som krigsåren skapade. Lyckligtvis är så inte fallet. Redan undertiteln ger en annan bild: Svek, samverkan och solidaritet över Kölen 1940-1945. På så sätt flaggas för att också känsliga teman behandlas. Syftet förefaller vara att motverka glömskan, oavsett om det rör sig om positiva eller negativa händelser. Minnesstenen är egentligen bara upptakten. Vi leds in i vad som hände för drygt 70 år sedan och på vilka sätt dessa erfarenheter kan bearbetas.

Utan att tillgripa de teoretiska begrepp som används inom forskningen berörs ändå områden som historiebruk och minnesproduktion. Författarna är väl insatta i nordiska förhållanden och historia. Den förre DN-journalisten Anders Johansson har skrivit flera böcker om just Sverige och Norge under krigsåren. Mats Wallenius är direktör för Svensk-norska samarbetsfonden som också utgett boken. Fonden är för övrigt också en skapelse efter kriget för att förstärka dialogen och samarbetet mellan de två grannländerna.

Att boken utkommit hänger samman med att minnesstenen, som ansågs ha kommit i skymundan, flyttades och invigdes på nytt 2016. Dess nya plats är nedanför Norges ambassad längs Folke Bernadottes väg, även det med symbolisk betydelse på grund av dennes räddningsaktion för norska fångar med "de vita bussarna" när Tyskland föll samman våren 1945. I boken skildras de norska flyktingar som kom till Sverige (totalt 60 000), hur flyktingsamhällen växte fram, de stora organisationernas Norgehjälpen med dess matpaket och stöd åt fångar och inte minst polistrupperna, 15 000 norrmän som flytt till Sverige. En av initiativtagarna till denna ljusskygga verksamhet var kriminalteknikern Harry Söderman, "Revolver-Harry" kallad. Eftersom i praktiken en armé byggdes upp i det neutrala Sverige var det hela ett klart brott mot neutralitetspolitikens regler.

Hjälpen till flyktingarna omfattade även en särskild aktion för norska judar, 1200-1300 kom därigenom att räddas. I sitt tal i juni 1983 uttryckte Olav V även sin tacksamhet mot de svenska publicister som envetet rapporterat om avrättningar och förföljelser i Norge under ockupationen. Främst av dessa var redaktören för Göteborgs Handelsoch Sjöfarts-tidning, GHT, Torgny Segerstedt, och Ture Nermans antinazistiska Trots Allt. Bägge mötte åtskilligt motstånd i Sverige under kriget, såväl från myndigheter som delar av opinionen. Därmed är vi inne på de mer känsliga inslagen i den norsk-svenska historien. Eftergifterna gentemot Tyskland i form av tysk permissionstrafik på svenska järnvägar skapade bitterhet i Norge. Detsamma gjorde medgivandet för division Engelbrecht att transporteras från Norge via Sverige till fronten i öst när Tyskland angrep Sovjetunionen i juni 1941. Båda besluten stred mot den officiella neutralitetspolitiken.

Andra kritiserade händelser var att kung Haakon inte garanterades fri lejd om han under flykten från tyskarna efter 9 april tog sig in i Sverige. Med sin uniformering och ställning som militär överbefälhavare riskerade han internering i Sverige, något som var i överensstämmelse med krigets lagar men som förblivit ett sår för många norska medborgare. Att kronprinsessan Märtha ska ha fått ett motsträvt mottagande när hon och de tre barnen korsade gränsen på väg till högfjällshotellet i Sälen har också bidragit till bitterheten.

I Stockholm kunde norska flyktingar mötas av misstänksamhet och polisen höll dem under uppsikt för att inte spänningar med Tyskland skulle uppstå. Den svenska regeringen, särskilt utrikesministern Christian Günther, anses också ha hållit en klar distans till den norska representationen i Stockholm. Författarna diskuterar alla dessa frågor, med förståelse för den norska bitterheten, men också för den pressade situation som Sverige befann sig i.

De beklagar också den minskade kunskapen om krigsåren, något som kan leda till ömsesidig misstänksamhet. Mer forskning anbefalls för att reda ut oklara områden. Önskemålen om forskning finns det all anledning att understödja. Samtidigt kan man konstatera att vi vet betydligt mer nu om krigsåren än för 50-60 år sedan. Ändå möts mer spektakulära böcker och inlägg om de omfattande sveken mot Norge och den massiva nazismen och antisemitismen i Sverige ofta positivt, utan förståelse för de förhållanden som rådde då. Det tycks som att författare – och en del forskare – strävar efter att ständigt avslöja att nazismen och antisemitismen var betydligt mer omfattande än vad vi tidigare har trott. Har någon under de senaste decennierna kommit fram till att utbredningen av nazistiska idéer varit mindre än befarat? Sådana brister kan inte botas bara av ny forskning, utan kanske än mer av böcker och filmer som kan skildra de moraliska och politiska dilemman som dåtidens aktörer befann sig i. Ett exempel är den i Norge hyllade och till Sverige komna spelfilmen Kungens nej, om flykten i april 1940. I samtiden var inte allting lika självklart som när vi med facit i hand i efterhand frikostigt delar ut våra domar. Förståelse för historien kan vara viktigare än nya detaljkunskaper.

Torbjörn Nilsson - professor i historia, Södertörns högskola

Mats Wallenius & Anders Johansson. Norges tack till Sverige. Sveken, samverkan och solidaritet över Kölen 1940-1945. Svensk-norska samarbetsfonden, Stockholm 2016.